

**CEM DERGİSİ'NİN SUNUMUyla
ALEVİ GELENEKTE İBADETLER***

Worships in Alevi Tradition as Presented in The Journal Cem

Ahmet İşhak DEMİR** | Yařar şANLI***

Öz

Bu makale *Cem Dergisi*'nde sunulan Alevi gelenekte ibadetler konusunu derlemeyi amaç edinmiştir. Söylem analiziyle yapılan incelemede elde edilen bulgular şöylece sıralanabilir. Alevilik'te şekli ibadet bulunmadığı, ibadetin gizli yapıldığı ve ibadet dilinin Türkçe olduğu belirtilir. Bilinen şekliyle bir abdest, namaz, oruç ve zekat olmadığı ve cemin Aleviliğin temel ibadeti olduğu görüşü belirgin bir şekilde dile getirilir. Miraç kırklar ceminin başlangıcı olarak verilir. Bu haliyle kökünü ve kaynağını Kur'an'da ve Hz. Peygamber'de gören, fakat bunların farklı bir yorumu olan bir ibadet anlayışı *Dergi*'de sunulur.

Anahtar Kelimeler: Alevi, Alevilik, Alevi İbadetleri, Cem, Cem Dergisi

Abstract

This article aims to compile the subject of Alevi tradition worships presented in the Journal Cem. The findings obtained by the analysis of the discourse can be listed as follows. It is stated that in Alevism there is no worship as the form, the worship is made in secret and the language of the worship is Turkish. It is evident that there is no form of ablution, prayer, fasting, and zakat as known. The basic worship in Alevism is cem. The miracle of ascension is given as the beginning of forties's cem. An understanding of worship in Alevism that sees its roots and source in the Qur'an and The Prophet, but in a different interpretation of them, is presented in the Journal Cem.

Keywords: Alevi, Alevism, Alevi beliefs, Alevi Worships, Cem, Journal of Cem

* Bu çalışma Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İşlam Bilimleri Anabilim Dalında 2005 yılında, Yařar şanlı tarafından Yrd. Doç. Dr. Ahmet İşhak Demir danışmanlığında yapılmış olan *Cem Dergisi'nde Sunulan Alevilik* isimli yüksek lisans çalışmasından üretilmiştir. Bu vesileyle *Cem Dergisi'nin* tüm koleksiyonunu bizlere ücretsiz gönderen Ayhan Aydın şahsında Cem Vakfı'na teşekkür ediyoruz.

** Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İşlam Mezhepleri Ana Bilim Dalı, orcid.org/0000-0003-0994-6313 | ahmet.demir@erdogan.edu.tr

*** Öğretmen, MEB, Trabzon. yasarsanli61@hotmail.com

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
15.10.2017	24.05.2018	30.06.2018

DOI 10.18403/emakalat.346133

GİRİŞ

Toplumumuzun tarihi ve güncel bir vakıası olan Alevilik yazılı kaynakların yeterince gün yüzüne çıkarılamaması dolayısıyla daima tanıma sıkıntısı çekilen bir alan olmuştur. Bu durum konu hakkında objektif bilgi ve belgelere ihtiyacı devamlı kılmıştır. Alevi gelenekten gelen yazarlardan bizzat Alevilik nedir konusunda on iki başlık altında derleme yapılabildiği¹ Alevilerin ne düşündüklerinin kendi dillerinden aktarılmasının anlamlı olacağı düşünülerek böyle bir çalışmaya girişilmiştir.

Cem Dergisi; 1966-1967 ve 1991-2003 yılları arasında 127 sayıya ulaşmış, ilk elli sayısı Abidin Özgünay sahipliğinde, devamı Cem Vakfı adına yayımlanmış Alevi camianın uzun süreli yayınlarından biridir. Gerek Vakfın gerekse *Dergi*'nin Alevi İslam veya İslam'ın Anadolu Yorumu gibi söylemleriyle Türk İslam sentezcilerine yakın duruşu vakfın ve dolayısıyla da *Dergi*'nin geniş kitlelere erişmesine olanak tanımıştır². Anadolu ve Avrupa'da okurlarına ulaşan bu *Dergi*'de Alevi gelenekten gelen yazarların kendi diliyle sunduğu Alevi nitelermeli gruplarda ibadetler konusunu söylem analizi metoduyla tespit etmeyi amaçladığımız çalışmamızda ana kaynak olarak yine *Cem Dergisi*'ni kullandık. *Dergi*'de Alevilik geleneğinin farklı kollarına hatta gelenek dışından yazarların yazılarına yer verilmiştir. Bu kolların görüşlerini ayrı ayrı derlemek amacımız olmadığından *Cem Dergisi* sayfalarında sunulmuş olmaları ortak paydasından yola çıkarak ele almaya çalıştık.

¹ Alevilik için bağımsız bir din, On İki İmam Şiiliği, İslam'ın özü, toplumsal başkaldırı gibi on iki farklı anlayışın bizzat bu gelenek mensubu yazarlardan derlenme örneği olarak bk: İlyas Üzüm, "Kendi Yazarlarına Göre Alevilik-Bektaşılık", *Türkiye Günlüğü*, 42 (Eylül-Ekim 1996), 54-74.

² CEM (Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi) Vakfı 1995 yılında kurulmuştur. Kurucu başkan Prof. Dr. İzzettin Doğan vakfın öncelikli hedefini Alevi İslam anlayışının en açık şekilde ortaya çıkarılması olarak açıklar. (İzzettin Doğan, "Merhaba", *Cem* 50 (Temmuz 1995): 8). Yurt içinde ve yurt dışında cem ve kültür evleri açmış vakıf hakkında geniş bilgi için bk. Fevzi Rençber, "İstanbul'da Mevcut Cem Evleri ve Faaliyetleri", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008), 31-40. Güncel faaliyet ve birimleri için bk. www.cemvakfi.org

I. İBADETLER

Cem Dergisi'ndeki yazılarda dile getirilen hususlara göre³ Alevilikte İslam'ın şekli ibadetlerinin olmadığı hatta şeklen başkalarının görebileceği ibadetlerin İslam'a aykırı olduğu savunulur. Aleviler bunu "şekil değil, öz önemlidir" şeklinde savunurlar⁴. Gizli ibadet yaptıklarını belirten Aleviler'in bu tutumu dini bir gerekçe veya ibadet anlayışından değil, Rıza Zelyut'a göre gizlenme ihtiyacından kaynaklanmıştır⁵.

Dergi yazılarında dile getirilen ikinci önemli iddiaya göre Anadolu Alevilerinin ayinlerinde kullandıkları dil Türkçe'dir. "Kuran'ı Arapça okuma zorunluluğu olmayan cemlerde yapılan Türkçe ibadet ile Türk dili inançta da kullanılmaya başlanmış ve bu gelenek günümüze kadar ulaşmıştır"⁶. Bedri Noyan, Kur'an'ın Türkçe olması ve duaların da Türkçe yapılması taraftarıdır. O, Kur'an'da birkaç kez "bunu Araplara Arap dili ile indirdim ki okuyup anlayarak ona göre iş işlesinler"⁷ denildiğini ve bunun her müslüman milletin Kur'an'ı kendi dili ile okuması sonucunu doğurduğunu belirtir⁸. Cemal Şener'e göre Türklerin yaşadığı bu ülkenin camisinde Türkçe ezan okunmalı, köylünün bile namazda ne söylendiğini anlaması için, okullarda okutulan Kur'an da Türkçe olmalıdır. Yazar bu fikirlerini Ziya Gökalp'in şiiriyle de destekler⁹.

³ Çalışmamız, Cem Dergisi'ndeki yazılarda dile getirilen hususlara göre bir derleme içerdiğinden, bu ifadeyi çalışmamızın ilerlerin bölümlerde her seferinde uzunca tekrar ederek okuyucuyu yormak istemediğimizi, ama bu şekilde anlaşılmasını umduğumuzu belirtmek isteriz.

⁴ Ali Kaya, "İnanç ve Alevilik", *Cem* 112 (Ağustos 2001):41; Şakir Keçeli, "Zorunlu Din Dersi ve Alevilik", *Cem* 101 (Mayıs 2000): 35.

⁵ *Cem*, "Kadıköy'de Müsahiplik Söyleşi", *Cem* 73 (Ocak 1998):10.

⁶ Ayhan Aydın, "Alevilikte Kurumsallaşma, Cem/Cemevi Üzerine Bazı Notlar", *Cem* 107 (Aralık 2000-Mart 2001): 24.

⁷ Örnek ayetler olarak bk. Yusuf 12/2; Ra'd 13/37; Taha 20/113; Zümer 39/28; Zuhruf 42/3.

⁸ Bedri Noyan, "Doç, Dr. Bedri Noyan (Dedebaba) ile söyleşi", röp. Ayhan Aydın, *Cem* 73 (Ocak 1998): 35.

⁹ Cemal Şener, "Ana dilin Önemi", *Cem* 106 (Kasım 1996): 24; Yazar'ın Ziya Gökalp'ten aktardığı şiir şöyledir;
Bir ülke ki camiinde Türkçe ezan okunur.
Köylü anlar manasını namazdaki duanın.

A. Abdest ve Gusül

Cem Dergisi'nde sunulan Alevi gelenekte namaz abdesti olarak bilinen dört farzlı abdest¹⁰ ile cünüplükten temizlenmek için farz olan¹¹ gusülden¹² gereklilik anlamında bir bahis yoktur. Abdest Alevi anlayışta farklı bir içerikle yer edinmiştir. Süleyman Cem, Alevilerde iki türlü abdest olduğunu ifade eder. Birincisi ruh (can) abdestidir. Alevilerin bunu günün yirmi dört saatinde yerine getirmesi gereklidir. İkincisi ise beden (ten) abdestidir. Beden temizliği her sabah duş alarak yerine getirilir¹³.

Piri Er Anadolu Aleviliğinde cem için ön şartlardan birisinin de abdest olduğunu söyler. Ceme katılacak herkes önceden vücut temizliğini yapmalıdır. Bu temizlik abdest almayla özdeştir. Kişi temizlik esnasında hangi organı yıkıyor ise o organla haram işlemeyeceğine, kötü yola girmeyeceğine niyet etmelidir. Ayrıca cemlerdeki ibrikçinin döktüğü su ile ellerin sadece parmaklarını yıkama şeklinde gerçekleşen sembolik bir abdest alınmaktadır. Bu abdestten asıl amaç ahlakî arınma ve iç temizliktir¹⁴.

Her Alevinin senede bir kez dede ve köy halkının katılımıyla gerçekleşen cem töreninde, toplumdaki rızalık alıp, yasaklanan şeyleri

Bir ülke ki mektebinde Türkçe Kur'an okunur.
Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Hüda'nın.
Ey Türkoğlu işte senin orasıdır vatanın.

¹⁰ Abdesti farz kılan ayetin meali şöyledir: "Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın". (Maide 5/6)

¹¹ Guslü farz kılan ayetlerin meali şöyledir: "Eğer cünüp iseniz iyice yıkanarak temizlenin". (Maide 5/6); "Cünüp iken yıkanınca kadar namaza yaklaşmayın". (Nisa 4/43).

¹² Abidin Özgünay, "Soru ve Yanıtlarda Alevilik", *Cem* 14 (Temmuz 1992): 32, 33; Yazar, "erkekler rüyada fiilen boşalmadan sonra boy abdesti alıyorlar. Bunun Kuran'da yazdığını ve abdest almadan ölünürse kafir olduğunu söylüyorlar ne dersiniz?" şeklindeki soruya "Temiz olmak her insanın görevidir. Bahsettiğiniz olayla (*cünüplükle*) insanın kirlenmesi elbette mümkün değildir. Din koyucunun bu tür mecburiyetlere salık vermesi ahlakı ve temiz yaşamayı ihlal ederek yaşamayı huy edinen cahiliyet dönemi insanları için kaçınılmaz olsa gerektir" şeklinde cevap verir.

¹³ Süleyman Cem "Ben Neden Aleviyim", *Cem* 11 (Nisan 1992): 16.

¹⁴ Piri Er, "Anadolu Aleviliğinde Halka Namazı", *Cem* 67 (Haziran 1997): 54.

işlemeyeceğine dair söz vermesine “yıl abdesti” denir. Bu abdest tuvalete çıkmak, eşiyile cinsel ilişkide bulunmak gibi nedenlerle değil ancak abdest alınırken tutulan niyetlerin tersine hareket edilmesi, yasaklanan suçlardan birinin işlenmesi gibi durumlarda kişinin düşünün ilan edilmesiyle bozulur¹⁵.

B. Namaz

Dergi yazılarında dile getirilen anlayışa göre Anadolu Alevilerinde İslâm'ın şiarı olarak bilinen günde beş vakit şekliyle bir namaz anlayışı yoktur. İsrâ 78, 79 ve Nebe 11. ayetleri¹⁶ delil getirilerek Kur'an'da beş vakit namazı emreden bir ayetin olmadığı dile getirilir. Bu anlayış sahiplerine göre beş vakit namaz Hz. Peygamber döneminde yoktu ve Abbasiler zamanında ortaya çıkmıştır¹⁷.

Dergi yazılarında dile getirilen anlayışa göre Alevi ve Bektaşiler cem ayinlerinde iki rekat namaz kılarlar. Sünnetleri nafîle olduğu için, farzları da Kuran'da olmadığı için kılmazlar. Kıldıkları iki rekat namazı da tarikate girerken rehber önderliğinde kılarlar¹⁸. Alevilerin kıldığı namaz Alevi toplantılarında ve cem ayinlerde, cemaatin halka veya ocak bulunan evlerde hilal biçiminde yüzyüze oturmasıyla oluşan halkanın ortasındaki alanda kılınan namazdır. Bu namaza tarikat namazı da denmektedir¹⁹. Adını oturuş biçiminden alan halka namazı, bilinen namazdan farklılıklar göstermekte ve temel noktalarda ayrılmaktadır²⁰.

¹⁵ a.y.

¹⁶ Ayetlerin mealleri şöyledir: “Güneşin zevalinden (öğle vaktinde batıya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı şahitlidir. Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ki, Rabbin seni Makam-ı Mahmud'a ulaştırsın”. (İsrâ 17/78-9), “Gündüzü de geçimi temin zamanı kıldık”. (Nebe 78/11)

¹⁷ Piri Er, “Anadolu Aleviliğinde Halka Namazı”, *Cem* 67 (Haziran 1997): 53- 54.

¹⁸ Sadem Açıkgöz, “Şeriat ve Tarikatın (İtikat ve Ameli) İbadet İlkeleri”, *Cem* 29 (Ekim 1993): 39.

¹⁹ Alper Çağlayan, “Tarikat Namazı ya da Halka namazı”, *Cem* 116 (Aralık 2001): 22.

²⁰ Er, a.g.m.: 54.

Abidin Özgünay Kur'an'ın Allah'a ibadeti emrettiğini, gerçek manada ibadetin ise dua, niyaz²¹ ve zikir olduğunu belirtir. O, Alevilerin niyazı benimsemiş olmalarını Anadolu Alevilerinin İslamiyetle karşılaştıklarında bu yeni dini kendi itikadi geleneklerine adapte ederek özümsemelerine bağlar. Bu sayede namaz farklı bir şekil almıştır. Yazara göre Hz. Peygamber Araplara bile dini böyle özümsetebilmiştir. Hac, oruç, kurban ve benzeri ibadetler eski Arap geleneklerinin yeni dine yansımalarıdır²². Rıza Zelyut, 13. yüzyılda Bulgarların beş vakit namazı ticari hayata uymadığı için bir vakit olarak kıldıklarını ve bunun için fetva aldıklarını²³ iddia eder.

İslam dinini temel ibadetlerinden olan beş vakit namaz ibadetini yerine getiren az sayıdaki Aleviler, inanç özelliklerini kaybetmiş kişiler olarak nitelendirilir ve namaz kılan Alevi söylemlerinin amacının Alevileri asimile etme çabası olduğu iddia edilir²⁴.

Cem Dergisi'nin dördüncü sayısının dış kapağında Aleviliğin Kâbesinin insan olduğu yazılıdır. Bu anlayış gereği Alevi-Bektaşî ibadetinde secde insan cemaline yapılır²⁵. Abidin Özgünay'a göre insan Tanrının "en yetkin tecelligahı ve konuşan Kuran'ı" olduğu için Alevilikte ibadetler yüz yüze yapılır²⁶.

Cem Dergisi'nde durum böyle olmakla birlikte Alevi geleneğin bütün kollarında durumun aynı olmadığını belirtmek gerekir. Günlük beş vakit namaz kabul eden ve kılan grupların da olduğu bilinen bir gerçektir²⁷.

²¹ Piri Er niyazı şöyle tanımlar; "Fiziki anlamda bir pirin dizleri, göğsü veya yegini öpme, ya da Hz. Muhammed, Hz. Ali, On iki İmamlardan biri veya bir inanç ulusunun adı anıldığında, sağ el baş parmağının dudağa değdirildikten sonra alın ya da göğe değdirilmesi sureti ile gerçekleştirilen niyaz, manevi anlamda başta Allah, Hz. Muhammed, Hz. Ali olmak üzere din ulularına yapılan duayı, yani Hakk'a teslim olmayı ifade eder". (Er, a.g.m.: 54.)

²² Abidin Özgünay, "Soru ve Yanıtlarda Alevilik", *Cem* 14 (Temmuz 1992): 32.

²³ Rıza Zelyut, "Alevilik Nedir V", *Cem* 63 (Şubat 1997): 54.

²⁴ Piri Er, "Anadolu Aleviliğinde Halka Namazı", *Cem* 67 (Haziran 1997): 54.

²⁵ Hasan Yalıncaıklı, "Güneşde Duranlara", *Cem* 49 (Haziran 1995): 30.

²⁶ Abidin Özgünay, "Okuyucu Köşesi", *Cem*, 51 (Ağustos 1995): 62.

²⁷ İlyas Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, (İstanbul: İsam Yayınları, 2009), 140. Alevi olarak nitelenen grupların farklılıkları ve ortak noktaları konusunda ayrıca bk. Cenksoy Üçer, *Alevilikte Musâhiblik*, (Ankara: Araştırma Yayınları 2015), 38-46.

Cenaze ve Defin

Alevi-Bektaşilerde tek tip cenaze töreni yoktur. Ortak yanları olmasına rağmen farklılıklar daha fazladır²⁸. Ölen kişi yıkandıktan sonra cenaze namazı kılınır. Bedri Noyan çeşitli yazmalarda cenaze namazı konusunda bilgilerin mevcut olduğunu ifade eder ve bir kaç cenaze namazı örneği verir. Bu yazmalardan birinde anlatılan cenaze namazının kılınma biçiminde Sünniler ile Aleviler arasında hiç bir fark yoktur. Diğer örneklerde ise küçük farklılıklar göze çarpar. Ölen kişinin defnedilişinin üçüncü, yedinci ve kırkıncı gecesinde veya ilk kırk gün içerisinde herhangi bir gecede bir erkan yapılmaktadır. Bu geceye hayır gecesi veya lokma gecesi (erkamı) denilmektedir. Bedri Noyan Bektaşilikte ıskat ve telkin-i meyyit olmadığını, telkinin diriye yapıldığı inancının hakim olduğunu belirtir. Ancak Noyan bazı yazmalarda telkin-i meyyit başlığıyla Arapça metinlerin bulunduğunu da ifade edip Türkçe bir telkin örneği de verir²⁹. Hüseyin Bal da Gümüşhane'nin Kırıntı köyündeki cenaze töreninden bahsederken definin ardından herkes ayrılınca hocanın "takvun" verip, kişinin kabir azabından kurtulması için dualar ettiğini söyler³⁰.

C. Oruç

Cem Dergisi'nde sunulan bilgilere göre, Kur'an-ı Kerim'de farz kılınan Ramazan orucu³¹, bilinen haliyle Alevilerin çoğunluğu tarafından tutulmaz³². İnsanların sahur sonrasında başlayıp iftar vaktine kadar aç durarak tuttıkları oruç yazar tarafından şeklin ön plana

²⁸ Hüseyin Bal, "Alevi-Bektaşî Topluluklarında Ölüye-Diriye Sahip Çıkma Geleceği", *Cem* 68 (Temmuz 1997): 44.

²⁹ Bedri Noyan, "Ölüm ve Ölüm Halinde Erkan IV", *Cem* 19 (Aralık 1992): 36; a. mlf., "Ölüm ve Ölüm Halinde Erkan I", *Cem* 16 (Eylül 1992): 21.

³⁰ Hüseyin Bal, "Alevi-Bektaşî Topluluklarında Ölüye-Diriye Sahip Çıkma Geleceği", *Cem* 68 (Temmuz 1997): 44, 45.

³¹ "Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı. Oruç, sayılı günlerdedir. ... içinizden kim Ramazan ayına ulaşırsa onu oruçla geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun". (el-Bakara 2/183-185.)

³² Süleyman Cem, "Ben Neden Aleviyim", *Cem* 11 (Nisan 1992): 16.

çıkarıldığı ve özün saptırıldığı iddiasıyla eleştirilir³³. Ayrıca Muaviye tarafından Ramazan orucuna yeni boyutlar ilave edildiği ve Ramazan orucunun İslamiyetten evvel Kureyşliler tarafından tutulduğu iddia edilir³⁴.

Dergi'de dile getirilen görüşe göre Hz. Ali'nin Ramazan ayının son günlerinde öldürülmüş olması nedeniyle de Ramazan Bayramına iştirak edilmez³⁵.

Alevilikte Muharrem ve Hızır orucu adıyla tutulan oruçlar da vardır.

1. Muharrem Orucu

Hicri takvimde birinci ay olan Muharrem kutlu bir ay olarak kabul edilir³⁶. Alevi ve Bektaşiler Muharrem ayının birinci gününden itibaren onuncu günü öğle vaktine kadar su orucu tutarlar. Bu orucu on ikinci veya on yedinci geceye kadar tutanlar da vardır³⁷. Aleviler bu oruç, iftardan sonra dahi, esnasında su içmezler, tıraş olmaz, eğlenmez³⁸ ve nefsin arzularını yerine getirmezler³⁹. Muharrem ayında tutulan bu oruç bir nevi yastır. Bu zaman zarfında sudan uzak durulmasının nedeni Hz. Hüseyin'in Kerbela'da çektiği susuzluğun acısını hissedebilmektir. Zaten Muharrem ayına "matem ayı" da denmektedir⁴⁰. Bu oruç esnasında çocuklar, yaşlılar ve ağır işte çalışanların haricindekiler sahura kalkmazlar. Oruç yirmi dört saat üzerinden tutulur⁴¹. On günlük yasin ardından on birinci günde aşure yapılarak çevredeki insanlara dağıtılır⁴².

³³ Abidin Özgünay, "Soru ve Yanıtlarda Alevilik", *Cem* 14 (Temmuz 1992): 33.

³⁴ Cem, a.g.m.: 16. Günümüz Alevilerinin önemli bir kesiminin bilinen haliyle Ramazan orucu tuttıkları ve bayrama katıldıkları hakkında bk. Üzüm, *Alevilik*, 140, 142-143.

³⁵ Ali Küçük, "Bayram Namazı ve Cemevlerimiz", *Cem* 78 (Mayıs 1998): 53.

³⁶ Ali Rıza Uğurlu, "Muharrem Ayı ve Orucu", *Cem* 108 (Nisan 2001): 13.

³⁷ Bedri Noyan, "Bektaşi ve Alevilerde Muharrem Ayini, Aşure ve Matem Erkanı I", *Cem* 25 (Haziran 1993): 12; Uğurlu, a.g.m.: 19.

³⁸ Burhan Kocadağ, "Kara Kitaba Ak Yanıt 2", *Cem* 10 (Mart 1992): 31.

³⁹ Adil Ali Atalay, "Şah Hüseyin Kamı ile İnsanlığı Korumuştur", *Cem* 78 (Mayıs 1998): 37.

⁴⁰ Uğurlu, a.g.m.: 19. Muharrem orucunun gün sayısı, tutulma sebepleri, ayrıntılardaki farklılıklar dahil olmak üzere yanlış anlamaları önlemeye yenilik hacimli bir çalışma olarak bk. Cenksu Üçer, "Aleviliğin Yanlış Algılanması: Muharrem Uygulamaları Örneği", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 74 (2015), 45-76.

⁴¹ Muharrem Naci Orhan, "Muharrem Orucu", *Cem* 14 (Temmuz 1992): 29.

⁴² Kocadağ, "Kara Kitaba Ak Yanıt 2", 31.

Tahtacı Alevilerde herhangi bir sebeple orucunu tamamlayamayanlar gençlerden oruç satın alabilirler. Orucun değeri ağırdır, orucunu veren genç ne isterse verilir. Bu para ile olabileceği gibi herhangi bir nesne de olabilir veya kişi bu orucu bedelsiz olarak ta verebilir. İftardan sonra orucunu verdiği kişinin elini öper “orucumu verdim. Helal olsun” der. Orucu alan kişi de “sağ ol” duası ile karşılık verir. Böylece eksik oruç tamamlanmış sayılır⁴³.

Muharrem orucu ile diğer oruçlar arasındaki farka değinen İzzettin Doğan; Musevilikte, Hıristiyanlıkta ve İslam’da ilahi kaynaklı oruçlar bulunduğunu ve bu oruçlara insan dahlinin söz konusu olmadığını, Muharrem orucunun ise insan aklının ürünü olduğunu ve “bir takım değerler için canını vermekten çekinmemiş olan bir insana ve ailesine karşı, insanlığın kendi akıl yolu ile vermeye çalıştığı bir teşekkür” anlamı taşıdığını ifade eder. Doğan’a göre Muharrem Orucunu tutmuş olanlar bu nedenle özel bir oruç tutmuş olurlar⁴⁴.

2. Hızır Orucu

Hızır Hz. Musa zamanında yaşadığı rivayet edilen bir kişidir. Ab-ı Hayat içerek ölümsüzleşmiş ve bâtın ilmine vakıf olmuştur⁴⁵. Nuh Peygamberin gemisi fırtınaya tutulduğunda halk “yetiş ya Hızır bizi kurtar” diye dua etmiş, fırtına dinince de Allah’a üç gün oruç adamışlardır⁴⁶. Başka bir rivayette ise gemidekilere üç gün oruç tutmaları emredilmiştir⁴⁷. Her yıl miladi takvime göre Şubat ayının 13, 14. ve 15. günleri⁴⁸ Hızır orucu tutulmaktadır. Orucun bitiminde lokma dağıtılmaktadır⁴⁹.

⁴³ Veli Asan, “Tahtacı Türkmenler VI, Oruç ve Kerbela”, *Cem* 38 (Temmuz 1994): 33.

⁴⁴ İzzettin Doğan, “Hz. Hüseyin’i ve Kerbela’yı Günümüzde Artık Farklı Yorumlamalıyız”, röp. Ayhan Aydın, *Cem* 120 (Nisan 2002): 4.

⁴⁵ Ali Rıza Uğurlu, “Türk İslam İnancında Hz. Hızır ve Hızır Orucu”, *Cem* 107 (Aralık 2000-Mart 2001): 36.

⁴⁶ Atilla Fırat, “Hızır Orucu”, *Cem* 76 (Mart 1998): 22.

⁴⁷ Özgür Aksakallı, “Hızır Orucu ve Lokma”, *Cem* 64 (Mart 1997): 17.

⁴⁸ Hızır orucunun bazı çevrelerde üç yerine yedi gün ve farklı tarihte tutulduğu hakkında bk. Harun Yıldız, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2004), 148; Cenkçu Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005), 323.

⁴⁹ Hakkı Saygı, “Hızır’ın Anlamı”, *Cem* 118 (Şubat 2002): 25; Aksakallı, a.g.m.: 17; Eşref Doğan, “Hızır Orucu ve Hıdırellez Bayramı”, *Cem* 99 (Mart 2000): 29.

D. Zekât

Cem Dergisi'nde insanların fakirlere yardım etmesinin gerekliliğine sıkça vurgu yapılmakla beraber, hangi maldan ne kadar verilmesi gerektiğine dair herhangi bir bilgi yoktur. Yalnızca derginin elli sekizinci sayısında Cem Vakfı kurucularından Bayram Kaya'nın Alevi işadamlarına yaptığı "malınızın zekatını Alevi yoluna verin" şeklindeki çağrı vardır. Bunun dışında Alevilikte Çıralık ya da Hakkullah olarak bilinen ve mürşide, dedelere ödenen bir pay mevcuttur. Bu pay Aleviliğin temel kabullerinden birisidir⁵⁰. İsmail Onarlı'ya göre Enfal Suresinin 41. ayeti gereği her talibin yıllık kazancının beşte birini hakkullah olarak vermesi farzdır. Onarlı, din vergisi diye ifade ettiği hakkullahın da beşe bölünmesi gerektiğini belirtir⁵¹. Hakkullah verilmesinin esas nedeni, zamanını tarikatın yürütülmesi için ayıran dedenin, aile giderlerinin karşılanmasıdır. Aksi takdirde dede kendi geçim derdine düşer ve dinî görevlerini yapmaktan geri kalır⁵². Alevi camianın önde gelen dedelerinden İzzettin Doğan, Hakkullahın dedeler için kazanç kapısı olmadığını, halkın bu noktada sadece gönlünden kopanı bu yola verdiğini, dedelerin de halktan aldığını halka harcadığını ifade eder⁵³.

E. Hac

Aleviliğin en önemli isimlerinden Hacı Bektaş-ı Veli Mekke'ye giderek hac yapmış, daha sonra Medine'ye geçmiş ve burada bir süre kalmıştır⁵⁴. Ancak *Dergi*'ye göre Aleviler hac ibadetine farklı anlayışlar getirmişlerdir. Mekke'ye gidilerek yapılan hac Aleviler arasında

⁵⁰ Gazi Küçük, "Çıralık-Hakkullah", *Cem* 58 (Eylül 1996): 74.

⁵¹ Yazara göre Hakkullah ve paylaşımı şöyledir: Herkes yıllık kazancının beşte birini hakkullah olarak vermelidir. Hakkullah beş eşit parçaya bölünür. Bir pay "velayet" makamı olan Hacı Bektaş Dergahına "kara kazan" hakkı olarak verilir. Pir, rehber ve mürşid ocaklarına da birer pay verilir. Geriye kalan son pay ise fakir ve yoksullara dağıtılır. (İsmail Onarlı, "Cemevlerinin Tarihsel Kökenleri ve Mimari-IV", *Cem* 84 (Kasım 1998): 53.)

⁵² Küçük, a.g.m.: 74.

⁵³ İzzettin Doğan, "İzzettin Doğan'la Söyleşi I", röp. Murat Küçük, *Cem* 70 (Eylül 1997): 30.

⁵⁴ Hakkı Saygı, "Bizim İnançımızda Senlik Benlik Yoktur", röp. Ayhan Aydın, *Cem* 117 (Ocak 2002): 19.

pek rağbet görmemiştir. Burhan Kocadağ, Alevilerin, hac esnasında yapılan şeytan taşlama işlemini gülünç ve çağdışı bulduklarını⁵⁵ ifade ederken, Cahit Tanyol hacı olmak için Mekke'ye değil de “yeni bir Türk Müslümanlığı yaratan Hacı Bektaş Veli'nin türbesine yönelmesi gerektiğini⁵⁶ ve bunun en büyük devrim olacağını⁵⁷ söyler.

F. Kurban

Alevilerde tüm Alevilerin katılımıyla gerçekleştirilen en renkli ibadetlerin başında kurban gelir. Alevi ve Bektaşilerde kurban kesmek yerine “kurban tığlamak” deyimini kullanılır⁵⁸. Anadolu Aleviliğinde yaygın bir inanışa göre bu dünyada Hak için kesilen kurbanlar, mahşerde burak olup, kesenlerini sırat köprüsünden geçireceklerdir⁵⁹. Cemler kurbandsız olmaz. Cemde kesilecek kurbanın nişanı önemlidir. Kurban, meydana getirilip kurban nefesi okunduğunda meler ya da silkinirse yani herhangi bir biçimde işaret verirse bu “kurban nişanı” olarak anlam kazanır ve kurbanın kabul olduğuna bir işaret olarak algılanır⁶⁰. Muharrem Naci Orhan'a göre ekonomik gücü yetenler kurban kesmek suretiyle mali ibadetlerini yerine getirirler. Gücü yetmeyenler bir horoz kesebilir, horoza da gücü yetmeyenler “dualandırarak” bir elma kesebilirler. Orhan, Alevi geleneğinde gücü yetmeyenlerin elma kesmesiyle, gücü yetenin koç kesmesi arasında Hak yanındaki muteberlik bakımından bir fark olmadığını da belirtir⁶¹.

Alevilikte Kurban bayramında tığlananlar yanında, adak kurbanı, Hızır kurbanı, Nevruz kurbanı, Abdal Musa Kurbanı, Konak Kurbanı,

⁵⁵ Burhan Kocadağ, “Kara Kitaba Ak Yanıt 2” *Cem* 10 (Mart 1992): 30.

⁵⁶ Cahit Tanyol, “Hz. Hüseyin ve Kerbela”, *Cem* 49 (Haziran 1995): 6.

⁵⁷ Tanyol, “Alevilik Yani Türk Müslümanlığı Olmasaydı Diyar-ı Rum'u Diyar-ı Türk Yapamazdık”, röp. Ayhan Aydın, *Cem* 76 (Mart 1998): 13.

⁵⁸ Mehmet Yaman, “Kurban, Kurban Bayramı ve Hıdırellez”, *Cem* 48 (Mayıs 1995): 32.

⁵⁹ Piri Er, “Anadolu Aleviliğinde Kurban”, *Cem* 66 (Mayıs 1997): 39.

⁶⁰ Tahir Aslantaş, “Alevilikte Kurban”, *Cem* 99 (Mart 2000): 33, 34.

⁶¹ Muharrem Naci Orhan, “İbadet ve İçki”, *Cem* 38 (Temmuz 1994): 11. Alevi gelenekte kurbanların kanlı-kansız olarak ayırımı ve özellikle adak kurbanlarının kansız da olabilmesi konusunda bk. Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, 157; Üçer, *Geleneksel Alevilik*, 331.

Tercüman kurbanı, Dar kurbanı, Muharrem kurbanı ve Köy kurbanı adıyla anılan kurbanlar da bulunur⁶².

II. DİĞER ERKÂNLAR

A. Cem

Cem, bir araya gelmek, bütünleşmek, toplanmak demektir⁶³. İran Kassit kralı Cemşit'in adından türetildiği iddiası da bulunmakla beraber İsmail Onarlı'ya göre cem sözcüğü daha eskilere dayanmaktadır. Süleyman Peygamber'in lakabı olan Cem, aynı zamanda hükmettiği yelin de adıdır. Cem sözcüğü Büyük İskender'in de lakabıdır⁶⁴.

İsmail Onarlı'ya göre cem Alevi ve Bektaşilerin temel ibadetidir⁶⁵. Alevi ve Bektaşiler inançlarını, felsefelerini, düşüncelerini, gelenek ve göreneklerini bu güne kadar cem töreni ve erkanı ile yansıtmışlardır⁶⁶.

Çok sıkı şekil kuralları olan cemlerde namaz yerine niyaz esas alınmıştır. İnsanlar yüzyüze, kadın erkek ayırımı olmadan cem ederler⁶⁷. Atilla Fırat, topluluk halinde yapılan ibadetlerin kurallarla şekle bağlanmasının zorunlu olduğunu ifade eder. Ona göre bu zorunluluk gereği Alevi ve Bektaşiliğin toplu ibadetini cem törenleri belirlemektedir⁶⁸.

Hakkı Saygı Alevilikteki cem tören ve erkanlarını; her Perşembe gününün akşamı yapılmakta olan normal ibadet erkanı, Birlik (Abdal Musa) kurbanı erkanı, İkrar (nasip alma) erkanı, Müsahip erkanı, Görgü veya tarik erkanı, Adak veya terceman kurbanı erkanı, Dârdan

⁶² Aslantaş, a.g.m.: 33.; Orhan, a.g.m.: 11.

⁶³ İsmail Onarlı, "Cemevlerinin Tarihsel Kökenleri", *Cem* 81 (Ağustos 1998): 28; Adil Ali Atalay, "Cem", *Cem* 86 (Ocak 1999), 56.

⁶⁴ Onarlı, a.g.m.: 28.

⁶⁵ Onarlı, "Arapgir Alevi Köylerinde Söylenen Özgün Ya Hızır Semahı", *Cem* 118 (Şubat 2002): 26.

⁶⁶ Atilla Fırat, "Cem Kültür Evleri", *Cem* 117 (Ocak 2002): 23.

⁶⁷ Ayhan Aydın, "Alevilikte Kurumsallaşma ve Cem Cemevi Üzerine Bazı Notlar", *Cem* 107 (Aralık 2000-Mart 2001): 24.

⁶⁸ Fırat, a.g.m.: 23.

indirme erkanı, Düşkün kaldırma erkanı, Nevruz cemi, Muharrem cemi ve Hızır cemi şeklinde listeler⁶⁹.

Cem töreninin ve semahların dini ve soyut anlamda kökeni Kırklar Cemi, tarihi ve somut anlamdaki kökeni ise Orta Asya ve eski Türk dinleridir⁷⁰. Cem törenlerinin başlangıç noktası Hz. Peygamber'in miraç sonrası kırklar cemine uğramasıdır. Rivayete göre Hz. Peygamber miraç dönüşü cemevine uğramış ve miracı orada bulunan 17'si kadın 23 ü erkek kırk kişiye anlatmıştır. Bu kişiler kırklar meclisinin üyeleridir. Günümüzde Aleviler'de halka namazı denilen, miraçname duası söylenerek üç kez rüku ve secde edilerek salâvat getirilmesi şeklindeki erkânın o günden kaldığına inanılır⁷¹. İsmail Onarlı bu ilk cem ve semahın yapıldığı yere cemevi denildiği ancak bazı kaynakların kırklar meclisinin toplandığı yeri Hz. Ali'nin evi olarak gösterdiğini de belirtir⁷².

Cem törenlerinin Alevi toplum içerisindeki en önemli görevi; yargı, yürütme ve denetim işlerinin yapıldığı "mikro bir devlet örgütlenmesi"⁷³ olmasıdır. Çünkü cemde hem taliplerin hem de dedelerin durumları gözden geçirilir. Gerektiğinde dedeler de kırıcı olmamak kaydı ile eleştirilebilir⁷⁴.

Ayhan Aydın cem törenlerinin değişik ocaklara bağlı dedeler tarafından Anadolu'da ve Balkanlarda yüzyıllardır yürütülmekte olduğunu ifade eder⁷⁵. İzzettin Doğan da Aleviliği yaşadığımız çağa taşıyan en önemli unsurlardan birisinin cem olduğunu belirtir⁷⁶.

⁶⁹ Hakkı Saygı, "Kuran'a Göre Ayin-i Cem", 103 (Temmuz 2000): 46.

⁷⁰ Atilla Fırat, "Cem Kültür Evleri", *Cem* 117 (Ocak 2002): 23.

⁷¹ İsmail Onarlı, "Alevilik Araştırmacılığında Emektar Bir İnsan İsmail Onarlı'yla Söyleşi", röp. Ayhan Aydın, "*Cem*, 126 (Ekim 2002): 33. Sadem Açıkgöz, "Fıkıhta Caferi, Tasavvufta Alevi Bektaşiyiz", *Cem* 5 (Ekim 1991): 38. Cem tasviri için bk. Buyruk, nşr. Adil Ali Atalay, İstanbul: 1994: 13- 20.

⁷² Onarlı, "Cemevlerinin Tarihsel Kökenleri ve Mimarı-IV", *Cem* 84 (Kasım 1998): 52.

⁷³ Ayhan Yalçınkaya, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*, Ankara 1996: 176.

⁷⁴ Baki Öz, "Alevilik ve Cumhuriyet", *Cem* 60 (Kasım 1996): 45.

⁷⁵ Ayhan Aydın, "Alevilikte Kurumsallaşma Cem/Cemevi Üzerine Bazı Notlar", *Cem* 107 (Aralık 2000-Mart 2001): 25.

⁷⁶ İzzettin Doğan, "Alevi Düşüncesini Günümüze Taşıyanlar", *Cem* 2 (Temmuz 1991): 7.

Cem törenlerinde 12 hizmet verilir. Bu hizmetlerden her birisi, Hz. Peygamber'in soyuna mensup 12 İmama atfedilir ve her hizmet bir imam için ifa edilir⁷⁷. Dedenin ya da babanın başkanlığında yapılan cem törenlerindeki on iki hizmet Rehber, Tarıkçı, Zakir, Çerağcı, Gözcü, Sakka, Kurbanacı, Hadım, İbrikçi, Farraş, Ateşçi ve Pabuççu şeklindedir⁷⁸. Bazı yörelerde on iki sayısı değişmemekle beraber isimlendirmelerde farklılıklar bulunmaktadır⁷⁹.

B. Semah

Cemlerin ayrılmaz bir parçası semahtır⁸⁰. Semah cemin belli bölümünde bağlama eşliğinde nefesler söyleyerek kadın ve erkeklerin birlikte yaptıkları “döngüsel dinsel törenlerin” adıdır⁸¹. Anadolu’da ve Balkanlar’da yöreden yöreye semağ, samah, zemah, zamak gibi farklı isimlerle de ifade edilir. Semahlar kadın-erkek bir arada dönüldüğü gibi, yalnız kadınlar ve yalnız erkekler tarafından da dönülebilir. Bazı yazarlar sayının iki ila kırk kişi arasında değiştiğini söylese de⁸² semah dönenlerin sayısı en az iki kişi olmak şartıyla yüzlere varacak kadar kalabalık ta olabilir⁸³. Aleviler, semahın kaynağının Hz. Peygamber'in miraç dönüşünde uğradığı kırklar meclisi olduğuna inanırlar⁸⁴. İzzetin Doğan da Hz. Peygamber zamanında semah dönüldüğünü ve Hz. Peygamber'in de semah döndüğünü iddia eder⁸⁵.

⁷⁷ Doğan, “İzzettin Doğan ile Söyleşi”, röp. Cemal Şener, *Cem* 8 (Ocak 1992): 33.

⁷⁸ Hakkı Saygı, “Kuran’a Göre Ayin-i Cem”, *Cem* 103 (Temmuz 2000): 46.

⁷⁹ Veli Asan, “Tahtacı Türkmenler X, Müsahiplik Töreni”, *Cem* 50 (Temmuz 1995): 51.

⁸⁰ Naci Orhan, “Alevilik’de Semah”, *Cem* 31 (Aralık 1993): 24; Alper Çağlayan, “Tarikat Namazı ya da Halka Namazı”, *Cem* 116 (Aralık 2001): 23.

⁸¹ Onarlı, a.g.m.: 26.; Sadem Açıkgöz, “Fıkıhta Caferi, Tasavvufta Alevi - Bektaşiyiz”, *Cem* 5 (Ekim 1991): 38.

⁸² Ali Kenanoğlu, “Hubyar Semahı”, *Cem* 124 (Ağustos 2002): 41.

⁸³ Melih Duygulu, “Müzikolojik ve Toplumsal Açıdan Semahlar”, *Cem* 11 (Nisan 1992): 45.

⁸⁴ Onarlı, “Arapgir Alevi Köylerinde Söylenen Özgün Ya Hızır Semahı”, *Cem* 118 (Şubat 2002): 26.

⁸⁵ İzzettin Doğan, “Osmanlı’da Alevilik”, röp. Ayhan Aydın, *Cem* 96 (Aralık 1999): 25.

Burhan Kocadağ semahın eski Türkler'in ve yörüklerin, İslam öncesi Şamanizm dininde yaptıkları bir ibadet biçimi olduğunu söyler. Ona göre "sema (semah) Şamanizm dinindeki raks ve musikinin İslamlaştırılmış şeklidir". Şaman din adamı olan Kamlar kopuz denilen sazlarını çalıp ilahi söylemişler, bu ayine katılanlar da kendilerinden geçerek vecd ile dönmüşlerdir. Kocadağ'a göre İslamiyet'te, kopuz ve kımızın yerini saz ve üzüm suyu almıştır. Ayrıca o semahın Hacı Bektaş-ı Veli zamanında Şems-i Tebrizi vasıtasıyla Mevleviliğe geçtiğini, Sünnilikte saz yasak olduğu için onun yerini neyin veya fülütün aldığı iddia eder⁸⁶.

Semah esnasında, Hz. Peygamberi temsil ettiği inanan "Pir"e hiçbir surette sırt dönülmez, sürekli yüzyüze olmaya özen gösterilir. Semah bir Türk çalgısı olan saz ve kutsiyetine inanan nefesler eşliğinde dönülür⁸⁷. Ali Kenanoğlu semahlarda saz ve kemanın kullanılabileceğini hatta bazı yörelerde 12 çalgının kullanıldığını ifade eder. Cemde semah dönülürken normalde mum yakılır. Bu ışık, bütün alemi hareket ettiren/yaratan ilahi nur olarak kabul edilir. Semahta kadın ve erkek birlikte bulunur. Bu birliktelik, eşitliği, yaradılışı simgelemektedir. Semah yalın ayak ve günlük hayatta kullanılan temiz giysilerle⁸⁸ dönülmektedir⁸⁹. Semahta iki ana figür vardır. Bunların birincisi kuşun uçuşunu andıran, kolların aynı anda kalkıp inmesi figürüdür. İkincisi ise yürüyüş ve ayak figürüdür. Bunlar arasında da bir uyum vardır. Semahlarda kol ve ayak figürlerinden başka, vücudun başka bölümlerinin figürleri bulunmamaktadır⁹⁰. Semahta ana tema dönmedir. Bu dönme kişinin hem kendi eksenini etrafında

⁸⁶ Burhan Kocadağ, "Alevilerde Sema", *Cem* 46 (Mart 1995): 23 - 25.

⁸⁷ Alper Çağlayan, "Tarikat Namazı ya da Halka Namazı", *Cem* 116 (Aralık 2001): 23.

⁸⁸ Ali Kenanoğlu, "Hubyar Semahı", *Cem* 124 (Ağustos 2002): 41; Orhan, a.g.m.: 24; *Cem* "Alevilerde Bağlama ile Nefes Söyleme Geleneği", *Cem* 117 (Ocak 2002): 12.

⁸⁹ *Cem*, "Alevilerde Bağlama ile Nefes Söyleme Geleneği", *Cem* 117 (Ocak 2002): 12.

⁹⁰ Kenanoğlu, a.g.m.: 41.

dönmesi ile hem de diğer dönenlerle bir yörüngede dönmesi ile gerçekleşir. Bu yörüngenin simgesel merkezinde Tanrı vardır⁹¹. Semahlar genel olarak sözlü ve sözsüz semahlar olmak üzere ikiye ayrılır. Sözlü semahlar sözsüz semahlardan daha fazla yer tutar. Semahlarda sözler çoğunlukla Pir Sultan Abdal, Hatayi, Kul Himmet, Nesimi gibi ozanlara aittir. İşlenen konular ise genellikle tasavvuf ağırlıklıdır⁹².

Semahlar şu şekilde gruplandırılır:

1-İl, ilçe, kasaba isimleriyle anılan semahlar; Erzincan semahı, Keskin semahı, Kıyas semahı.

2-Kuş ve hayvan isimleriyle anılan semahlar; Turnalar semahı, Kırat semahı.

3-Kişi ve Topluluk isimleriyle anılan semahlar; Hızır Paşa semahı, Koyun Baba semahı, Kırklar semahı, Hubyar semahı.

4-Oyuncuların sayısı ile ve semah hareketlerinin isimleriyle anılan semahlar; Dörtler semahı, Çapraz semah, Doğruca semahı⁹³.

Şehirleşme ile birlikte kentlerin çeşitli yerlerinde kurulan kültür dernekleri bir takım kurslar açarak yeni nesile semahı öğretme çabası içine girmişlerdir ki bunun sonucunda yeni semah türleri oluşmuş⁹⁴, dernek gecelerinde veya başka törenlerde özel giysilerle yapılan etkinlikler, semahı amacından uzaklaştırarak folklorik bir öge; bir oyun haline getirmiştir. Oysa Alevi geleneğine göre semah ne oyun ne de folklordur⁹⁵. Alevilerin ileri gelenleri de bu tür programlara pek sıcak bakmamaktadırlar⁹⁶. Muharrem Naci Orhan, semahın ibadet bilinciyle yapılması gerektiğini ve bu şekilde yapılan semahın helal

⁹¹ Alper Çağlayan, "Tarikat Namazı ya da Halka Namazı", *Cem* 116 (Aralık 2001): 23.

⁹² Melih Duygulu, "Müzikolojik ve Toplumsal Açısından Semahlar", *Cem* 11 (Nisan 1992): 46.

⁹³ a.y.

⁹⁴ İlhan Cem Erseven, "Eski Semahlar Dönülmüyor", *Cem* 111 (Temmuz 2001): 35.

⁹⁵ Muharrem Naci Orhan, "Alevilikte Semah", *Cem* 31, (Aralık 1993): 24.

⁹⁶ Orhan, a.g.m.: 24.; Erseven, a.g.m.: 14.; Mustafa Narin, "Semah İbadet Değil midir?", *Cem* 111 (Temmuz 2001): 35.

olan semah olduğunu, nefsanî duygularla yapılan semahın ise gayesinden uzaklaştığı için haram olduğunu⁹⁷ aksine davranış içerisinde bulunanların ise Alevî ibadetini hafife aldıklarını ve Alevî inancıyla oynadıklarını⁹⁸ söyler.

C. Mum Yakmak

Cem ayini yapılan yerde mum yakılır, bu on iki hizmetten birisi olan çerağ uyandırmaktır. Cem ayini gündüz bile yapılsa yine de mum yakılır. Yakılan mumların çokluğunun ve aydınlığının, o yerin şerefini de artırdığına inanılır⁹⁹. Cem ayini yapılan mekanlarda on yedi mum yakılan yerler de vardır. Bu on yedi mumun her birisi, Alevî düşüncesindeki önemli isimleri temsil etmektedir¹⁰⁰.

Alevîler hakkında, cemlerinde “mum söndü” yaptıkları şeklinde ortaya atılan ithamlar *Cem Dergisi* yazarlarının tamamı tarafından reddedilir¹⁰¹. Niyazi Öktem, “mum söndü” eylemi içerisinde gizlenen sapıklıkların Hasan Sabbah’ın emirlerini derinleştirerek uygulayan Sinan b. Salman’ın eseri olduğunu iddia eder. Bu dönemde el-Sumak Dağında her türlü rezalet yaşanmıştır. Yani “mum söndü” eyleminin kaynağı 1176-1177 arasında cereyan eden olaylardır¹⁰². Ali Yaman’a göre ise “mum söndü” iftirasının temellerini atan Osmanlı idaresidir¹⁰³.

⁹⁷ Orhan, “Kör Cahiller”, *Cem* 57 (Ağustos 1996): 43.

⁹⁸ Muharrem Naci Orhan, “Alevilikte Semah”, *Cem* 31, (Aralık 1993): 24.

⁹⁹ Ali Ağa Varlık, “İbadet Yerlerinde Mum Yakmak”, *Cem* 29 (Ekim 1993): 41-42.

¹⁰⁰ Bedri Noyan, “Bektaşî ve Alevîlerde Çerağ (Mum)”, *Cem* 64 (Mart 1997): 11.

¹⁰¹ Irene Markoff, “Bir Gizli İslam Mezhebinin Çözümlemesinde Dışavurumcu Kültürün Rolü, Türkiye Alevîleri Örneği I” çev. Esra Danacıoğlu, *Cem* 60 (Kasım 1996): 53; Sadık Firudin Oğlu Nakiyev, “Türkiye’den Azerbaycan’a Alevîlik”, *Cem* 75 (Şubat 1991): 20- 21; Varlık, a.g.m.: 42.

¹⁰² Niyazi Öktem, “Suriye Haşaşinleri II”, *Cem* 46 (Mart 1995): 7.

¹⁰³ Ali Yaman, “Anadolu’da Safevî Nüfuzu”, *Cem* 72 (Kasım 1997): 32.

SONUÇ

Cem Dergisi'nde sunulan Alevi geleneğin ibadet anlayışında Alevi olarak nitelenen bütün kesimler tarafından aynı şekilde benimsenmemiş olma gibi bir durum göze çarpmakla birlikte Alevilerin ibadetlerin batını anlamını bulmak için çaba sarf ettikleri, zahiri yönünü ise önemsemedikleri iddia edilir. Özellikle Kur'an-ı Kerim'de emredilen ve Hz. Peygamber ile Hz. Ali'nin de hayatında önemli yer edinmiş namaz, oruç, hac ve zekat gibi temel ibadetler, batını anlayış çerçevesinde yorumlanır ve diğer Müslümanlardan farklı bir biçimde uygulanır. Bu bağlamda özellikle ibadet esaslarını ifade eden terimler, anlam kaymasına uğrayarak ve içerikleri son derece farklılaşmış olarak kullanılır. Abdest, namaz, oruç örnekleri, İslâm'ın temel kaynaklarının öngördüğü anlamla örtüşmeyen bu kullanımların örneklerindedir. Hatta bu kavramlar kullanılmakla beraber içeriklerinin; Allah'ın önerdiği şekilde değil de, insan aklının ürünü olarak doldurulması Alevi geleneğin bir üstünlüğü olarak dahi sunulur. Muharrem orucunun izahı bunun güzel bir örneğini oluşturur.

Dergi'de namazın beş vakit olmadığı ve sonradan ortaya çıktığı görüşü savunulur. Oruç reddedilmez ancak Ramazanda otuz gün oruç tutmanın Kur'an'ın emri olmadığı belirtilir. Aksi düşüncede olanlar özellikle de Sünnilik zahire önem verdiği iddiasıyla eleştirilir ve Sünnilik ile Alevilik arasına mesafe konulmaya çalışılır. Ancak zahiri pek çok kuralı olup dede önderliğinde çok sayıda kişinin katılımıyla yapılan cem, Aleviliğin temel ibadeti olarak sunulur ve cemde yapılması gerekenler de ayrıntılarıyla aktarılır. Ayrıca katı bir zahiri disipline sahip olan semah üzerinde de durulur. Beş vakit namaz kılanlar veya ramazan orucunu tutanlar eleştirilmez. Ancak bu kişilerin ibadetlerini gösteriş aracı olarak kullanmaları veya ibadetlerinin gerektirdiği ahlaki yapıya sahip olmadıkları sıkça iddia edilir. Alevi camia içerisinde ibadetlerini genel İslâmî anlayışa sahip Müslümanlar gibi uygulayan bir kesim de mevcuttur ki diğer Aleviler bu kesimin Sünnileştirilmiş olduğunu iddia eder.

Cem Dergisi resmi İslâm veya Sünni İslâm olarak nitelendirdiği İslâmî anlayışa karşı olmakla birlikte dini temalar da taşıyan bir Aleviliği savunmakta ve bu Alevilik anlayışını da gerçek İslâm olarak ni-

telendirmektedir. *Dergi*'de Aleviliğin pek çok kültürel kaynaktan beslendiği savunulmakta ancak bu kaynakların Alevi ibadetleri üzerindeki etkilerinden bahsedilmemektedir. Buna karşın Alevi ibadetlerinin İslâm kaynaklı olduğu belirtilmekte ve bu konuda ayet veya hadislerden delil gösterilmektedir. Ancak bu anlayış Aleviliği oluşturan kültürel birikimin göz ardı edildiği izlenimini vermektedir. Yayın hayatına Aleviliğe özgü tasavvufî, felsefî, ahlaki ve kültürel zenginlikleri sunma iddia ve hedefiyle başlayan ve Cem Vakfı'nın kurulmasıyla Alevi gruplar içerisinde öne çıkan *Cem Dergisi*'nin; farklı ocak ve geleneklere sahip yazarları dolayısıyla farklılıklar içeren bir yayın görüntüsü verdiği ve bu durumun aynı açıdan bakışı zorlaştırdığı görülmektedir.

Cem Dergisi'nde İslâm'la bağlarını koparmayan, kökünü ve kaynağını İslâm Dininde, onun Peygamberinde, Kur'an'ında ve Hz. Ali'de gören, fakat bütün bunların farklı bir yorumu olduğunu savunan bir Alevilik ve ibadet anlayışı sunulduğu görülmüştür. Bu haliyle *Cem Dergisi*'nin, Türkiye'de Alevi kesimi tanımak için birinci elden ciddi bir malzeme sunduğu ve üzerinde çeşitli çalışmalar yapılabilecek nitelikte olduğu kanaatine ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, Sadem. "Fıkıhta Caferi, Tasavvufta Alevi-Bektaşiyiz". *Cem* 5 (Ekim 1991): 37-39.
- Açıkgöz, Sadem. "Şeriat ve Tarikatın (İtikat ve Ameli) İbadet İlkeleri". *Cem* 29 (Ekim 1993): 38-40.
- Aksakallı, Özgür. "Hızır Orucu ve Lokma". *Cem* 64 (Mart 1997):17.
- Asan Veli. "Tahtacı Türkmenler VI; Oruç ve Kербela". *Cem* 38 (Temmuz 1994): 32-34.
- Asan Veli. "Tahtacı Türkmenler X; Müsahiplik Töreni". *Cem* 50 (Temmuz 1995): 51-52.
- Atalay, Adil Ali. "Cem". *Cem* 86 (Ocak 1999): 56-57.

- Atalay, Adil Ali. "Şah Hüseyin Kanı ile İnsanlığı Korumuştur". *Cem* 78 (Mayıs 1998): 37-38.
- Aydın, Ayhan. "Alevilikte Kurumsallaşma, Cem/Cemevi Üzerine Bazı Notlar". *Cem* 107 (Aralık 2000-Mart 2001): 24-27.
- Bal, Hüseyin. "Alevi-Bektaşî Topluluklarında Ölüye-Diriye Sahip Çıkma Geleneği". *Cem* 68 (Temmuz 1997): 44-47.
- Buyruk*. nşr: Adil Ali Atalay. İstanbul: 1994.
- Cem, Süleyman. "Ben Neden Aleviyim". *Cem* 11 (Nisan 1992): 15-19.
- CEM. "Alevilerde Bağlama ile Nefes Söyleme Geleneği". *Cem* 117 (Ocak 2002): 11-13.
- CEM. "Kadıköy'de Müsahiplik Söyleşisi". *Cem* 73 (Ocak 1998): 8-10.
- Çağlayan, Alper. "Tarikat Namazı ya da Halka Namazı". *Cem* 116 (Aralık 2001): 22-23.
- Doğan, Eşref. "Hızır Orucu ve Hıdırellez Bayramı". *Cem* 99 (Mart 2000): 28-29.
- Doğan, İzzettin. "Hz. Hüseyin'i ve Kerbela'yı Günümüzde Artık Farklı Yorumlamalıyız". röp. Ayhan Aydın. *Cem* 120 (Nisan 2002): 2-4.
- Doğan, İzzettin. "İzzettin Doğan ile Söyleşi". Röp. Cemal Şener. *Cem* 5 (Ocak 1992): 32-34.
- Doğan, İzzettin. "Merhaba". *Cem* 50 (Temmuz 1995): 8.
- Doğan, İzzettin. "Osmanlı'da Alevilik", röportaj Ayhan Aydın. *Cem* 96 (Aralık 1999): 22-25
- Doğan, İzzettin. "Alevi Düşüncesini Günümüze Taşıyanlar". *Cem* 2 (Temmuz 1991): 6-7.
- Duygulu, Melih. "Müzikolojik ve Toplumsal Açıdan Semahlar". *Cem* 11 (Nisan 1992): 45-46.
- Er, Piri. "Anadolu Aleviliğinde Halka Namazı". *Cem* 67 (Haziran 1997): 53-55.
- Er, Piri. "Anadolu Aleviliğinde Kurban". *Cem* 66 (Mayıs 1997): 36-39.

- Erseven, İlhan Cem. "Eski Semahlar Dönülmüyor". *Cem* 111 (Temmuz 2002): 13-14.
- Fırat Atilla. "Cem Kültür Evleri". *Cem* 117 (Ocak 2002): 23-25.
- Fırat Atilla. "Hızır Orucu". *Cem* 76 (Mart 1998): 22.
- Kaya, Ali. "İnanç ve Alevilik". *Cem* 112 (Ağustos 2001): 40-41.
- Keçeli, Şakir. "Zorunlu Din Dersi ve Alevilik". *Cem* 101 (Mayıs 2000): 24-27.
- Kenanoğlu, Ali. "Hubyar Semahı". *Cem* 124 (Ağustos 2002): 41-42.
- Kocadağ, Burhan. "Alevilerde Sema". *Cem* 46 (Mart 1995): 23-25.
- Kocadağ, Burhan. "Kara Kitaba Ak Yanıt 2". *Cem* 10, (Mart 1992): 29-31.
- Küçük, Ali. "Bayram Namazı ve Cemevlerimiz". *Cem* 78 (Mayıs 1998): 53.
- Küçük, Gazi. "Çıralık-Hakkullah". *Cem* 58 (Eylül 1996): 74-75.
- Markoff, Irene. "Bir Gizli İslam Mezhebinin Çözümlemesinde Dışavurumcu Kültürün Rolü, Türkiye Alevileri Örneği I", çev. Esra Danacıoğlu. *Cem* 60 (Kasım 1996):52-54.
- Nakiyev, Sadık Firudin Oğlu. "Türkiye'den Azerbaycan'a Alevilik". *Cem* 75 (Şubat 1998): 20-22.
- Narin, Mustafa. "Semah İbadet Değil midir?". *Cem* 111 (Temmuz 2001): 35.
- Noyan, Bedri. "Bektaşî ve Alevilerde Çerağ (Mum)". *Cem* 64 (Mart 1997): 11.
- Noyan, Bedri. "Bektaşî ve Alevilerde Muharrem Ayini, Aşure ve Matem Erkanı I". *Cem* 25 (Haziran 1993): 12-13.
- Noyan, Bedri. "Ölüm ve Ölüm Halinde Erkan I". *Cem* 16 (Eylül 1992): 19-21.
- Noyan, Bedri. "Ölüm ve Ölüm Halinde Erkan IV. *Cem* 19 (Aralık 1992): 34-36.
- Onarlı, İsmail. "Alevilik Araştırmacılığında Emektar Bir İnsan İsmail Onarlıyla Söyleşi". röp. Ayhan Aydın. *Cem* 126 (Ekim 2002): 32-34.

- Onarlı, İsmail. "Arapgir Alevi Köylerinde Söylenen Özgün Ya Hızır Semahı". *Cem* 118 (Şubat 2002): 26.
- Onarlı, İsmail. "Cemevlerinin Tarihsel Kökenleri ve Mimari-IV". *Cem* 84 (Kasım 1998): 52-53.
- Onarlı, İsmail. "Cemevlerinin Tarihsel Kökenleri". *Cem* 81 (Ağustos 1998): 28-30.
- Orhan, Muharrem Naci. "Alevilik'de Semah". *Cem* 31 (Aralık 1993): 23-25.
- Orhan, Muharrem Naci. "İbadet ve İçki". *Cem* 38 (Temmuz 1994): 10-12.
- Orhan, Muharrem Naci. "Kör Cahiller". *Cem* 57 (Ağustos 1996): 42-44.
- Orhan, Muharrem Naci. "Muharrem Orucu". *Cem* 14 (Temmuz 1992): 27-30.
- Öktem, Niyazi. "Suriye Haşaşınları II". *Cem* 46 (Mart 1995): 7.
- Öz, Baki. "Alevilik ve Cumhuriyet". *Cem* 60 (Kasım 1996): 44-45.
- Özgünay, Abidin. "Okuyucu Köşesi". *Cem* 51 (Ağustos 1993): 62-64.
- Özgünay, Abidin. "Soru ve Yanıtlarda Alevilik". *Cem* 14 (Temmuz 1992): 32-34.
- Rençber, Fevzi. "İstanbul'da Mevcut Cem Evleri ve Faaliyetleri". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008.
- Saygı, Hakkı. "Bizim İnançımızda Senlik Benlik Yoktur". Röp. Ayhan Aydın. *Cem* 117 (Ocak 2002): 17-20.
- Saygı, Hakkı. "Hızır'ın Anlamı". *Cem* 118 (Şubat 2002): 24-25.
- Saygı, Hakkı. "Kuran'a Göre Ayin-i Cem". *Cem* 103 (Temmuz 2000): 46-49.
- Tanyol, Cahit. "Alevilik, Yani Türk Müslümanlığı Olmasaydı, Diyar-ı Rum'u Diyar-ı Türk Yapamazdık". röp. Ayhan Aydın. *Cem* 76 (Mart 1998): 11-13.
- Tanyol, Cahit. "Hz. Hüseyin ve Kerbela". *Cem* 49 (Haziran 1995): 5-6.
- Uğurlu, Ali Rıza. "Muharrem Ayı ve Orucu". *Cem* 108 (Nisan 2001): 13.
- Uğurlu, Ali Rıza. "Türk İslam İnançında Hz. Hızır ve Hızır Orucu". *Cem* 107 (Aralık 2000-Mart 2001): 36-37.

- Üçer, Cenksu. *Alevilikte Musâhiblik*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2015.
- Üçer, Cenksu. *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005.
- Üçer, Cenksu. "Aleviliğin Yanlış Algılanması: Muharrem Uygulamaları Örneği". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 74 (2015): 45-76.
- Üzüm, İlyas. "Kendi Yazarlarına Göre Alevilik-Bektaşilik". *Türkiye Günlüğü* 42 (Eylül-Ekim 1996): 54-74.
- Üzüm, İlyas, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*. İstanbul: İsam Yayınları, 2009.
- Varlık, Ali Ağa. "İbadet Yerlerinde Mum Yakmak". *Cem* 29 (Ekim 1993): 41-42.
- Yalçınkaya, Ayhan. *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*. Ankara: 1996.
- Yalıncağı, Hasan. "Güneşde Duranlara". *Cem* 49 (Haziran 1995): 29-31.
- Yaman, Ali. "Anadolu'da Safevi Nüfuzu". *Cem* 72 (Kasım 1997): 32-33.
- Yaman, Mehmet. "Kurban, Kurban Bayramı ve Hıdırellez". *Cem* IV/48 (Mayıs 1995): 32-34.
- Yıldız, Harun. *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2004.
- Zelyut, Rıza. "Alevilik Nedir V". *Cem* 63 (Şubat 1997): 52-55.